

Державний вищий навчальний заклад
«Українська академія банківської справи
Національного банку України»
Кафедра менеджменту

КОНКУРСНА НАУКОВА РОБОТА

за напрямом «Світове господарство і міжнародні економічні відносини»

Тема роботи: «Ісламський фактор в міжнародних економічних відносинах: приклад ЄС і Турції»

Виконавці: Мазна Дар'я Олександрівна
студентка 3 курсу гр..ОА-83
спец. Облік і аудит

Науковий керівник: Лопаткіна І.В.
к.е.н., ст.викладач кафедри менеджменту
зовнішньоекономічних відносин

Суми - 2011

План:

ВСТУП.....	4
1. АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ.....	6
2. ПЕРЕДУМОВИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ТУРЕЧЧИНИ.....	10
2.1. Поняття інтеграції, її типи.....	10
2.2. Історичні передумови євроінтеграції Туреччини.....	11
2.3. Економічні та геополітичні передумови євроінтеграції Туреччини.....	14
2.4. Демографічні передумови євроінтеграції Туреччини.....	15
3. ПРОБЛЕМИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ТУРЕЧЧИНИ.....	17
3.1. Культурні проблеми євроінтеграції Туреччини.....	17
3.2. Проблема еміграції.....	19
3.3. Політичні проблеми євроінтеграції Туреччини.....	22
3.4. Економічні проблеми євроінтеграції Туреччини.....	23
ВИСНОВКИ.....	25
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	29

ВСТУП

В останні десятиліття у світі спостерігається складна й нерідко суперечлива взаємодія інтеграційних процесів в економіці та культурно-цивілізаційного різноманіття світу. Усе більш активний прояв ісламського фактора, що заявляє про себе в суспільно-політичному житті, економіці й зовнішній політиці ряду країн, ще більш актуалізує цю проблематику, викликаючи неоднозначні судження й жваву дискусію.

До ісламських країн, незважаючи на світський характер держави, закріплений законодавчо й здійснюваний на практиці от уже багато десятиліть, відноситься Туреччина. Причому, такою її вважає як світове співтовариство, так і переважна більшість самого турецького суспільства, включаючи правлячу еліту [18]. Турецька Республіка, значна більшість населення якої становлять мусульмани, є по-своєму унікальною країною в тому розумінні, що одночасно належить ісламській цивілізації, має світську європейську модель державного устрою, є членом Північноатлантичного альянсу й уже більш ніж сорок років рухається по шляху приєднання до ЄС. Ця країна накопичила неповторний історичний досвід взаємовпливу мусульманської ідентичності і європейських орієнтирів розвитку, комбінації секулярної і релігійної традицій, взаємодії демократії й політичного ісламу. Специфічна роль ісламу в Туреччині в різні періоди історії, та й у цей час, багато в чому пояснюється геополітичним положенням країни, що динамічно змінювалося протягом сторіч, і неоднорідним багатонаціональним і багатоконфесійним її складом. Туреччина - це класичний приклад держави, що перебуває на стику цивілізацій і навіть розташовується у двох частинах світу. Процес її становлення, розквіту, ослаблення, а також нинішнього розвитку може служити ілюстрацією складної й багатозначної взаємодії держав, що належать до різних культур, мають різні економічні уклади, досвід державності, свої специфічні національні інтереси й традиційні сфери впливу [18].

Взаємини Європейського Союзу й Туреччини традиційно розглядають у контексті прагнення Туреччини до повноправного членства в даному утворенні. Ці відносини знаходяться під впливом цілого ряду факторів, що ускладнюють можливість вступу Туреччини в ЄС. Об'єктом дослідження роботи є ретроспектива й актуальні питання відносин ЄС і Туреччини. Оскільки взаємини сторін безпосередньо замикаються на характері та динаміці політико-економічної трансформації Туреччини, у роботі послідовно розглядається еволюція внутрішньополітичної й соціально-економічної ситуації в країні у зв'язку із проблемою інтеграції її економічних відносин з ЄС.

Предметом дослідження виступають міжнародні відносини та процес міжнародний економічної інтеграції і його фактори, в першу чергу – фактор ісламської специфіки в економічних відносинах (на прикладі динаміки відносин ЄС і Туреччини).

Об'єкт дослідження – економіка ЄС та Туреччини.

Метою дослідження є аналіз впливу ісламського фактору на сучасні міжнародні економічні процеси скрізь призму процесу європейської інтеграції крізь призму ісламської ідентичності та виявлення зустрічного впливу європейських стандартів на життя сучасної Туреччини та перспективи трансформації її економічних відносин з ЄС, а також передумови й проблеми даного процесу.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення ряду завдань:

- визначити суть інтеграції та її основних моделей;
- розглянути економічні фактори євроінтеграції для ЄС та Туреччини;
- сформулювати комплексне уявлення про історичні й демографічні передумови сучасних економічних відносин між Туреччиною і ЄС;
- дослідити основні проблеми на шляху злиття ЄС і Турецької Республіки;
- проаналізувати взаємозв'язки політичних і економічних проблем процесу євроінтеграції Туреччини;
- дати експрес-порівняльну характеристику процесів міжнародної інтеграції Туреччини і України;

- показати альтернативні шляхи зовнішньої політики Турецької Республіки як структурного елементу та світового господарства та самодостатнього суб'єкта міжнародних економічних відносин.

Наукова новизна полягає у поставлених цілях і завданнях дослідження. Наукова новизна дослідження визначається тим, що в роботі представлена спроба цілісного вивчення впливу культурних, соціальних, економічних і політичних факторів на процеси взаємовідносин Туреччини і ЄС, що дозволяє надати більш об'ємне й глибоке уявлення про соціально-політичні процеси в Туреччині і ЄС в контексті їх еволюції. Дана оцінка сучасного стану мусульманської діаспори в країнах ЄС з подальшою систематизацією даних (Додаток В). Зроблена авторська порівняльна характеристика процесів євроінтеграції України (у якій є свій «ісламський» фактор) і Туреччини і її систематизація (Додаток Ж). Наукова новизна витікає з критичного аналізу великої кількості наукових публікацій, присвячених тематиці дослідження і полягає у висновках, зроблених автором.

1. АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

В останнє десятиліття минулого століття широке поширення одержала теорія американського вченого Сэмюеля Хантінгтона, найбільш повно викладена в його книзі "Зіткнення цивілізацій і переосмислення світового порядку". Згідно з поглядами вченого, із закінченням холодної війни світова історія продовжилася в контексті наростаючих зіткнень між основними людськими цивілізаціями: західної, православної, ісламської, китайської (конфуціанської), індуїстської, латиноамериканської і т.д. [30]. Причому, головним глобальним трендом став поділ на "Захід і всіх інших", а найбільш агресивно в боротьбі проти західних держав виявила себе ісламська цивілізація. "Лінії розламу між цивілізаціями - це і є лінії майбутніх фронтів", - пророкував С. Хантінгтон [5].

У нашій роботі були проаналізовані матеріали монографії «Турция между Европой и Азией. Итоги европеизации на исходе XX века». Дана робота

написана колективом авторів за редакцією доктора економічних наук Н.Г.Кіреєва. Робота висвітлює найважливіші, фундаментальні зміни в економіці, політиці та ідеології турецької держави наприкінці ХХ століття, як підсумки європеїзації, проголошеної кемалістською владою після революції [27]. Особливе місце тут займають дослідження В.Г.Шемятенкова «Европейская интеграция» [38] і робота, написана колективом авторів «Европейский Союз на пороге XXI века: выбор стратегии развития» [23].

До досліджуваної теми належить монографія В.В.Кунакова «Турция и ЕС: Проблемы экономической интеграции». У цій роботі розглянуті основні етапи взаємовідносин з моменту укладання угоди про асоціацію в 1963 р. до створення між Туреччиною і ЄС митного союзу в 1995 р. Однак розглянутий етап на сьогоднішній момент уже не є кінцевим рубежем зближення сторін. Крім того, у дослідженні робиться акцент саме на економічному співробітництві сторін, у ньому відсутній детальний аналіз перетворень у внутрішній і зовнішній політиці Туреччини з метою відповідності демократичним стандартам ЄС [28]. Крім цього, детально вивчити еволюцію економічного зближення сторін дозволяють публікації П.П.Моїсеєва й А.Касьяненка, які аналізують торговельні відносини Туреччини і ЄС. Економічні і соціальні наслідки політики вільної торгівлі Туреччини розглянуті в роботі І.В.Лопаткіної [9]. Функціонуванню митного союзу між Туреччиною і Євросоюзом на сучасному етапі присвячені деякі дослідження таких авторів як А.Жердев, І.Івахнюк, Н.Седнів, Н.Ю.Ульченко. Слід виділити роботи С.Утургаурі, які присвячені інтеграції турецької діаспори в західноєвропейське товариство.

Серед західних дослідників проблеми взаємодії Туреччини з ЄС та її перспективи вивчають такі автори, як Х.Ю.Акст, Б.Бетчер, заступник директора Центру європейських реформ (CER) Н.Grabbe, К.Hughes, Ph.L.Martin, J.Redmond, Sh.Riggle, M.S.Teitelbaum, дослідник Європейського університету Флоренції N.Tocci, J.A.N.Villaverde. У тому числі перетворенням в Туреччині з метою відповідності критеріям ЄС присвячені дослідження Н.Dinella. Історія

розвитку відносин асоціації між Туреччиною та Євросоюзом викладена в дослідженні E.Lenski, співробітника Інституту Вальтера Халинтейна [6]. Взаємодії Туреччини з ЄС в межах ЗЗПБ приділяють увагу такі автори як науковець Європейського центру політичних досліджень (CEPS) М.Емерсон, I.O.Lesser, A.Missiroli. Аналіз перспектив членства країни в європейських структурах висвітлений в роботах співробітника CEPS С. Айдин. При дослідженні економічних зв'язків Туреччини з ЄС автор в значній мірі спирався на публікації Т.Темель, S.Berkum, A.Burrell, директора CEPS D.Gros, N.Longworth, A.Oskam, I.M.Vilchez. Досить цінним для роботи аспектом є саме розгляд економічної ситуації в Туреччині та перспектив досягнення нею стандартів ЄС, який представлено нідерландськими науковцями С.Н.Сарел, А.М.Леjour, R.A.de Mooij [8]. При осмисленні культурних, релігійних і ментальних відмінностей у традиціях турецького народу від прийнятих європейських норм значний внесок зробило дослідження американського автора М.Нове. Найбільш актуальні проблеми взаємодії Туреччини і ЄС представлені в монографії дослідника Університету Гринвіча М.Угура [12].

Слід виділити французького автора Анні Лоран, яка в своїй книзі «Турецька хвороба Європи» [2] приділяє найбільшу увагу культурній й цивілізаційній взаємодії Туреччини та Європи, простежуючи їх в історичній ретроспективі. Тут основним є питання конфлікту менталітетів і цінностей. По суті, як вважає автор, за рівнем економічного розвитку сучасна Туреччина здатна успішно наздогнати ЄС. Так само як і в розвитку політичному, у становленні громадянського суспільства й викорінюванні пережитків ісламського консерватизму. Адже, ще в 1960-ті роки європейські політики були готові пустити Туреччину в ЄС і як економічного партнера, і як політичного учасника. Деякі, (наприклад, Ж.Ширак) вважали, що Туреччину слід приєднати до Євросоюзу завдяки її міцним і давнім історичним зв'язкам з Європою ще із часів Античності, за її роль у європейській і світовій історії. Проте, зауважує Лоран, цей союз був би лише номінальним, оскільки занадто велика різниця європейського й східного менталітетів, до якого належить Туреччина. У

приєднанні Туреччині до ЄС зацікавлені й США, оскільки для них "європеїзована" азіатська країна - це форпост для "профілактики" ісламського тероризму й урегулювання відносин з ісламським супротивником. Лоран критикує європейський підхід до входження Туреччини в ЄС за "технічні", економічні й геополітичні критерії, які є поверхневими та не зважають на більш важливі фактори - менталітет, релігія, рівень соціального розвитку й самосвідомість турецького народу. Крім того, сама історія, вважає автор, відмовляє Туреччині бути європейською країною: Туреччина (у минулому Османська імперія) багато століть була найсильнішим супротивником Європи й усього християнського світу. Ще один серйозний критерій - релігійний. Безумовно, відзначає Лоран, нехристиянський - не синонім недемократичного (яскравий приклад - Японія). Для європейської церкви, по суті, не настільки важливим є питання про релігійну приналежність турків, набагато більше Європа повинна бути стурбована питанням релігійних свобод у Туреччині й міцності світської держави, дотриманням прав релігійних меншин. Особливість Туреччини в тому, як її влада трактує поняття світської держави: не виокремлення церкви від держави, але контроль держави над церквою, що не виключає можливості релігійних ексцесів, ісламського "свавілля" і конфліктів між мусульманами й християнами. Така політика, вважає Лоран, – помилка Ататюрка і його спадкоємців, які боролися за європеїзовану Туреччину. Навряд чи ЄС зможе безболісно впоратися із цим завданням. Звичайно, між країнами в рамках самого ЄС існують культурні й ментальні відмінності, але це – відмінності в рамках єдиної цивілізації, у той час як Європа й Туреччина – дві різні цивілізації. І цивілізаційний конфлікт практично нерозв'язний, ці полюси непримиренні. Туреччина зможе стати європейською країною, тільки відрікаючись від своєї "душі", від своєї сутності, фактично - від своєї історії. Туреччина намагається втілити в собі приклад компромісу між Сходом і Заходом, але, на думку Лоран, такий "культурний міст" - єдино можливий варіант взаємодії цих двох світів.

Автори "Турецької дилеми" [1] на самому початку дають вичерпне, чітке визначення характеру турецької цивілізації: "геополітичний Янус", дволикий світ на стику Європи й Азії. У даній книзі більш глибоко й різнобічно розглянуті й проаналізовані всі аспекти, усі pro і contra входження Туреччини в ЄС. Безсумнівно, відзначають автори, існують суцільно геополітичні розуміння вигоди "азіатської" експансії Євросоюзу: міст між християнським і ісламським світами, зміцнення східних кордонів Європи, її контроль над нафтопроводами Каспійського моря; крім того, Туреччина в складі ЄС поліпшить імідж Європи в очах ісламських держав, переставши бути замкненим "християнським клубом". Але остання обставина має темний бік: не чи визнають ті ж мусульманські країни Туреччину зрадником їхніх інтересів і цінностей? Звернувшись до історії, зауважують автори, ми бачимо, що Туреччина здавна перебувала між двох вогнів - християнським світом і Сходом, і обидва в минулому були якщо не релігійними, те політичними ворогами. Болісна дилема. Відрікшись від своїх споконвічних цінностей, Туреччина може так і не знайти благодатного ґрунту в Європі, залишившись у положенні вічного підвісного мосту, позбавлена й національної ідентичності, і зовнішньої стратегічної самостійності.

2. ПЕРЕДУМОВИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ТУРЕЧЧИНИ

2.1. Поняття інтеграції, її типи

У науковій літературі прийнято виділяти чотири типи інтеграції.

Перший - "імперська модель" - спрощена інтеграція різних народів у складі мультиетнічної імперії із привілейованим положенням однієї національної групи (приклади - Британська, Османська імперії). Другий тип - "етнічна модель" - характерний для етнічно однорідних і тому закритих національних співтовариств; у таких співтовариствах права мігрантів на громадянство й соціальна участь досить обмежена, а натуралізація складна, тому що громадянство визначається на основі *Jus Sanguinis*. Прикладом моделі даного типу є Німеччина XIX - першої половини XXст. У рамках третього типу - "республіканської моделі" – нація визначається як політичне співтовариство,

що задається конституцією, законами й громадянством, а мігранти незалежно від національності й віросповідання можуть асимілюватися, якщо відмовляться від своїх особливостей і приймуть політичні правила й культуру країни, що їх приймає. Нормою для громадянства являється *Jus Soli*, і натуралізація відносно легка. Прикладом може служити Франція до 1993 р. Останній тип - "мультикультурна модель" - являє собою різновид республіканської моделі, оскільки теж базується на політичній співтоваристві з конституцією, законами й громадянством; мігранти можуть стати частиною суспільства, прийнявши політичні правила, але зберігши при цьому свої культурні й етнічні відмінності. Приклади - Австралія, Канада, США, Великобританія, Швеція й, частково, Нідерланди. З наших часів моделі Великобританії та Німеччини трансформувалися з імперської й етнічної, відповідно, у мультикультурні, а Франція продовжує відстоювати республіканізм яacobinського типу. Інші країни історично не мали власних моделей інтеграції й вибрали мультикультурну модель - традиційний вибір для ліберальних демократій [40].

Оскільки світський характер європейської держави змушував трактувати інтеграцію винятково як відмову від публічних проявів національних, культурних і релігійних особливостей, особам, що сповідують іслам, який має на увазі саме маніфестацію в публічній сфері, було складніше всього інтегруватися в суспільство. До того ж у рамках ісламу вже існує розвинена система релігійної соціалізації, що відтворюється з покоління в покоління, і вона автоматично стала конкурентом для республіканських інститутів. Усе це пояснює, чому в європейському суспільстві приналежність до мусульманської конфесії впадає в око сильніше, чим до будь-якої іншої.

2.2. Історичні передумови євроінтеграції Туреччини

В XIX ст. Османську імперію, тісно пов'язану з Європою й частково в ній розташовану, торкнувся процес вестернізації. В економічному аспекті він протікав повільно, стикаючись із інерцією суспільної свідомості переважно селянського населення відсталого аграрної країни, з архаїчними формами й методами ведення господарства. У той же час еліта швидко запозичила звички

й спосіб життя освіченої Європи, що далеко не завжди збігалися із традиційними вдачами й звичаями народу, нормами й правилами, установленими ісламом. Усе очевидніше ставав не тільки економічний, але й культурний розрив між правлячими верствами й простим народом, між столицею й периферією.

У першій республіканській конституції 1924 р. іслам проголошувався державною релігією Туреччини, але це конституційне положення зберігалося недовго. Уже в 1928 р. Великі національні збори виключили його з нової редакції основного закону. Ці події є безпрецедентними за своїм характером і наслідком для всього ісламського світу. За незначний за історичними мірками часовий відрізок припиняє своє існування велика держава - лідер ісламського світу, а її спадкоємиця стає першою у світі світською державою, населення якої більш ніж на 90% сповідує іслам. Туреччина відокремилася від мусульманських країн, запровадила латиницю. Почалося чищення турецької мови від арабських і перських запозичень. Радикальним способом була переглянута правова система, раніше заснована на шаріаті. Вимога відповідності європейському законодавству обумовила значні запозичення із французької, швейцарської й деяких інших правових систем. Відбулася секуляризація освіти. Був установлений жорсткий контроль (існуючий і понині) за діяльністю раніше незалежних релігійних закладів і джерелами їх фінансування [18].

Туреччина вперше постукалася у двері об'єднаної Європи ще в 1959 році. Через піввіку вона усе ще стоїть на порозі європейського дому. Шлях цієї країни до членства в ЄС виявився мало схожим на шлях, пройдений іншими кандидатами. Крім стандартних вимог Євросоюзу, тут піднімаються цивілізаційні питання, пов'язані із приналежністю Туреччини до світу ісламу, звучать сумніви в правомірності її віднесення до "європейської сім'ї" народів [20]. Турецька державна модель була побудована за моделлю Південної Європи й розділяє з нею багато особливостей; крім того, ця держава досягла своєї зрілої форми у повоєнний період. Наприкінці 1960-х років, коли закладалися основи Європейського співтовариства, із країн Південної Європи фактично тільки

Італія "звільнилася" від опіки комунітарної держави - причому завдяки зовнішньому впливу. Кінець етатистських режимів в Іспанії й Португалії, що виникли там у міжвоєнний період, збігся з експансією "північної" економіки. Таким чином, коли обговорювалося питання їх входження в Європейське співтовариство, у цих країнах сформувалися вагомні соціальні сили - орієнтовані на Європу буржуазія й інтелігенція, що створили внутрішню підтримку для такого союзу. Греція після семи років беззастережного антилібералізму, характерного для військового режиму "чорних полковників", являла собою найбільш слабкий приклад. Проте, ідеологічні інтереси, пов'язані зі специфічним розумінням європейської культурної спадщини й побоювання виявитися за межами "Європи" переважили всі сумніви. Європа розширилася до Середземномор'я.

В 1980-х роках можна було вважати, що Туреччина піде по шляху, вже пройденому іншими південно-європейськими країнами, що соціальні сили, що виступають за зближення з Європою, стають все більш впливовими. Це були часи, коли держава послабила свій контроль над економікою, а громадянське суспільство переживало розквіт після падіння в 1983 році військового режиму. Розрив у рівні доходів між Туреччиною й (Південної) Європою не був таким глибоким, як сьогодні. Однак спочатку, незважаючи на ослаблення державного контролю над економікою, турецька буржуазія виявилася не готова виробити незалежний курс, почувуючи, що у випадку вступу в ЄС їй треба буде відмовитися від легких прибутків на захищеному ринку та від державних субсидій. Тільки в 1995 році, після безлічі суперечок і коливань, Туреччина змирилася із підписанням угоди про митний союз із ЄС. На відміну від ситуації, яка склалася в країнах Південної Європи перед їх вступом, турецьке суспільство в 1980-х роках так і не спромоглося висунути впливові соціальні сили, щоб змінити курс на користь ЄС, а не політичного, економічного й культурного домінування державної моделі [26].

2000-2005рр. стали для Туреччини "золотим століттям" реформ, за масштабом порівнянних з початком модернізації й прийняттям європейського

законодавства в 1920-х роках за Кемаля Ататюрка. Фактор Євросоюзу відіграє винятково важливу роль у внутрішніх перетвореннях і забезпечує керівництво правлячої ПСР аргументами для їхнього виправдання. Щоб відповідати копенгагенським критеріям, було прийнято дев'ять пакетів законодавчих реформ - "заходів щодо адаптації". Проте, Туреччина цілеспрямовано рухається до повного членства в організації. Більшість вимог, запропонованих ЄС, було виконано Туреччиною вже до кінця 2006 р. (27 пунктів з 35). Ці зміни призвели до зміни однієї третини статей Конституції, прийняттю міжнародного законодавства із прав людини, скасуванню смертної кари, поліпшенню положення із правами жінок, уведенню нових гарантій проти застосування катувань і реформуванню пенітенціарної системи (Додаток А).

2.3. Економічні та геополітичні передумови євроінтеграції Туреччини

Згідно зі спеціальною доповіддю "Енергетична стратегія Туреччини", підготовленої в 2008 р. міністерством закордонних справ Туреччини, ця країна перебуває майже в безпосередній близькості до 72.7% і 71.8% підтверджених запасів нафти й природного газу планети відповідно. Враховуючи відомі географічні переваги Анкари, стає ясно, які можуть бути стратегічні цілі цієї країни. Уже сьогодні існує низка факторів, що свідчать про майбутнє відчутне зростання ролі Туреччини як держави - посередника [16].

Особливо після грузино-російської війни й російсько-українського газового конфлікту європейські країни почали набагато серйозніше ставитися до ідеї одержання близькосхідних, каспійських і центральноазіатських енергоносіїв за допомогою території Туреччини. Наприклад, у Європі вважають, що в питанні природного газу в них, окрім Росії, є три альтернативи - Норвегія, Алжир і Туреччина. Однак уже сьогодні зрозуміло, що перші дві країни просто не зможуть забезпечити ті обсяги блакитного палива, які могли б суттєво скоротити залежність від "Газпрому". Тим часом, у турецькому

напрямку відкривається вихід до території, де зосереджена майже половина підтверджених запасів природного газу планети [39].

Другий важливий фактор - ірано-європейські американо-іранські переговори, а також заплановане на 2011 р. завершення іракської кампанії США. У випадку успішного завершення цих двох процесів західні споживачі можуть одержати повноцінний доступ до двох багатих на енергоносії країн - Ірану й Іраку, що володіють у сукупності 20.5% і 17.5% підтверджених запасів нафти й природного газу планети відповідно. Однак, що важливо для Європи й Сполучених Штатів, Туреччина фактично є єдиним зручним варіантом, за допомогою якого можна довести до Євросоюзу вищевказані нафта й газ, скоротивши його енергетичну залежність від Росії (Додаток Б).

Туреччина знайшла слабе місце ЄС - проблему енергетичної безпеки. Тому зараз вона не тільки веде переговори, але й намагається, у міру зростання своєї значущості в цій галузі, тиснути на європейські країни. Зіштовхнувшись із серйозними проблемами, пов'язаними з поставками енергії з Росії й створенням стратегічних запасів, а також із проголошенням Росією нової енергетичної політики, ЄС намагається диверсифікувати джерела поставок енергоресурсів. На перший план виступає проект "Набукко" - не як повна альтернатива поставкам газу з Росії, але як доповнення до них [16].

Економіка Туреччини достатньо сильна та динамічна, щоб викликати позитивну зацікавленість у партнерів (Додаток З, К, Л, М)

2.4. Демографічні передумови євроінтеграції Туреччини

На початку двадцять першого століття ми бачимо, що у світі ще повно природних ресурсів, однак Європа стоїть на порозі демографічної катастрофи: вона стрімко втрачає свій головний ресурс - людей.

Загальна картина досить тривожна. Жодна із країн, що входять до складу Євросоюзу, не досягає навіть рівня простого відтворення населення, що становить 2,1 дитину на одну жінку. Крім того, одинадцять країн - членів Євросоюзу, включаючи Німеччину, Австрію, Італію, Угорщину й усі три

Прибалтійські держави, демонструють "негативний рівень народжуваності". Це означає, що Європа зробила серйозний, якщо не фатальний крок на шляху до входження в самогубний демографічний штопор.

Таблиця 2.4 - Населення Франції, Великобританії, Німеччини та Туреччини в 2000-2030 рр., млн. людей

Страна	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2015 р.	2020 р.	2025 р.	2030 р.
Великобританія	58,7	59,6	60,4	61,3	62,3	63,3	64,2
Франція	59,3	60,7	61,9	62,8	63,6	64,2	64,6
Німеччина	82,3	82,6	82,6	82,5	82,3	82,0	81,5
Туреччина	68,3	73,3	78,0	82,2	85,7	89,0	91,9

Джерело: прогноз ООН

Наведені цифри говорять самі за себе: вони загалом досить вражаючі. Однак, деталі наочно демонструють, що відбувається, коли найздоровіший, найбагатший і безпечний в історії людства континент припиняє відтворювати людське майбутнє в найелементарнішому розумінні цього слова. Так, ті самі бельгійці, які практикують найбільш просунуті форми політичної коректності, побачать в 2020 році, що їх населення скоротилося з восьми (дані за 2001 рік) до семи мільйонів, тобто на 12,5 %; до середини ж поточного сторіччя в Бельгії будуть жити всього 4,5 мільйони людей. Іспанці, чий уряд з таким захопленням розпочав руйнування традиційного соціального й культурного життя, побачать, що до 2050 року їх населення скоротиться на 25%. Тим часом, внаслідок вищевказаних демографічних тенденцій, до середини поточного століття населення всієї Німеччини буде поступатися за чисельністю населенню колишньої Східної Німеччини. Перейдемо до Італії: до 2050 року, якщо збережуться існуючі тенденції, майже 60 % італійців не будуть знати на особистому досвіді, що таке брат, сестра, тітка, дядько або двоюрідний брат (сестра). Але ці тенденції характерні не тільки для "старої Європи"; до 2050 року населення Болгарії, за прогнозами, знизиться на 36 %, а населення Естонії - на 52 %.

Протягом наступної чверті століття кількість працюючих у Європі знизиться на 7 %, у той час як кількість людей, яким за 65, зросте на 50 відсотків; ця тенденція створить непереборні фінансові труднощі для соціальної

держави на всьому континенті. У результаті, постійно зростаючий дисбаланс між поколіннями буде справляти усе сильніший тиск на національну політику, і цей тиск може покласти кінець проекту "Європа". У всякому разі, у тому виді, у якому він був споконвічно задуманий на початку 1950-х років, коли було створено "Європейське об'єднання вугілля й стали", яке по праву вважається інституціональним попередником нинішнього Європейського союзу. Демографія - це доля, і занепад, що спостерігається в демографії Європи (феномен, що не має прецедентів у людській історії, оскільки все це відбувається під час відсутності воєн, епідемій і природних катаклізмів), неминуче створить величезні, можливо, навіть нерозв'язні проблеми, і немає причин не помічати цього.

Ще більш тривожною є та обставина, що демографічне вільне падіння Європи, за своєю суттю, і є те тим, що поєднує культурні війни. Історія боїться порожнеч, і демографічний вакуум, створений самогубним рівнем народжуваності в Європі, уже протягом життя декількох поколінь заповнювався широкомасштабною імміграцією із усіх кінців ісламського світу [21].

3. ПРОБЛЕМИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ТУРЕЧЧИНИ

3.1. Культурні проблеми євроінтеграції Туреччини

Протистояння в сучасному світі різних цивілізацій, у першу чергу християнської й мусульманської, усе більше займає роздуми сучасників. Сформувалася думка, що на зміну політико-ідеологічному протиборству часів холодної війни - між соціалізмом і капіталізмом - приходить інший конфлікт, що розвивається переважно на ідейно-релігійній основі.

Характерні в цьому розумінні висловлення професора-богослова Ф.Байкама. Він вважає, що дії Заходу по відношенню до інших народів призвели до виникнення "ідеології протидії": "Народи колоній з минулого століття стали використовувати мусульманство як ідеологічну опору Заходу та власного захисту... В останні роки відзначена ситуація змінила вигляд.

Основна причина течій, іменованих радикальним ісламом, радикалізмом, наступна: як спосіб життя "західна цивілізація", що поширила по світу свої метастази, представляє собою по своїй суті гедоністський, егоїстичний, релятивістський, дегенеративний образ. Західна культура зі своїми поглядами на світ, зі своєю музикою, розвагами, одягом повністю відповідає поняттю культури Содому й Гоморри" [30].

На розвиток подій вплинула й модель ліберальної держави. Породжена в епоху Просвітництва в ході Французької революції, ця модель жорстко наполягала на виокремленні держави від церкви, що призвело до значного скорочення релігійного співтовариства Європи й зміщення релігії на задній план суспільного життя, що надало підстави говорити про пост християнську Європу. У цих умовах зіткнення на своїй території зі суспільством, що переживає релігійний підйом, породжує серйозні труднощі.

Хоча культурна спільність не проголошується компонентом визначення ЄС, нормативне визначення Союзу чітко не прописане, і таке визначення навіть не ставиться за мету [3]. У міру розвитку Союзу його самовизначення пройшло кілька етапів: від створення наддержави, заснованої на загальній ідентичності, до конституційно забезпеченої асоціації, що є ознакою виникнення нової моделі політичної єдності - відмінного й від національної держави, і від об'єднання на винятково економічній основі [26]. Обговорення природи ЄС, звісно, містило в собі й питання відношення до входження в нього Туреччини, дискусія про членство Туреччини стала одночасно приводом для дебатів про природу ЄС. Висловитися про те, чи може бути включена Туреччина в ЄС, означає висловитися про своє бачення цього союзу. Процес входження в ЄС нових членів, якщо він дійде до включення країни Східного Середземномор'я, що перебуває за межами європейської культурної сфери, «розірваної» країни, як говорить Хантінгтон, стане запереченням тієї точки зору, що мир поділений на «цивілізації», в основі яких лежать незмінні культури. У результаті ЄС перевизначить себе й стане вже не цивілізаційним проектом, а асоціацією, заснованою на конституційній єдності [5].

І навпаки - навіть якщо ЄС не визначить себе за культурним критерієм, природа Союзу вимагає відмови від частини суверенітету й значних зусиль по вирівнюванню політичних і законодавчих норм і, отже, інституціонального оформлення ідентичностей. Якщо Туреччині доведеться проходити трансформацію відносин між державою й суспільством, яка передбачена такого роду вирівнюванням, це буде означати глибокий перегляд національного проекту й зовсім нову ситуацію, у якій «національна» ідентичність може бути поставлена під питання. І для турків не є очевидним, що те, що вони розуміють як свою національну ідентичність, може бути принесене в жертву прагненню стати європейцями. Навіть перші кроки на шляху до виконання спроб увійти в ЄС, стали для турецької суспільної думки чимсь загадковим і в кінцевому результаті викликали опір [4].

3.2. Проблема еміграції

«Єдина Європа» у багатьох аспектах залишається неоднорідної. Усередині ЄС сформувалося два угруповання, представниками яких є прихильники й супротивники членства Туреччини у ЄС. До прихильників належать Великобританія (де й лейбористи, і консерватори виступають за приймання Туреччини, вважаючи, що ця держава буде мостом між ЄС і мусульманськими країнами), середземноморські держави - Італія, Португалія, Іспанія, а також Греція, що нормалізувала свої відносини з Туреччиною; за членство Туреччини виступають і нові члени ЄС. До супротивників відносяться Австрія (єдина держава в ЄС, що рішуче виступає проти прийняття Туреччини, головним чином через історичні причини), Франція й Німеччина (для яких вступ Туреччини означає зміну їх позицій у Раді ЄС). Третю групу представляють країни, уряди яких розділені або не визначилися з цим питанням, як, наприклад, Данія [39].

У теорії французька модель інтеграції ніби спеціально створена для полегшення життя мігрантів: вони можуть легко стати членами республіканського суспільства, якщо не будуть демонструвати в публічній

сфері маркери своєї етнічної або релігійної приналежності. Міграційні потоки в Німеччину другої половини ХХ в. у цілому схожі з міграційними потоками у Францію, але є й одна відмінність: Німеччина ніколи не була колоніальною державою, і мігранти направлялися сюди не з колишніх колоній, а із країн, з якими були досягнуті двосторонні домовленості. Перша така угода була підписана з Туреччиною в 1961 р. Влада довгий час не визнавала, що Німеччина перетворилася в країну імміграції. Це заважало корінним німцям сприймати іноземних працівників як своїх можливих співгромадян, а кілька десятиліть потому призвело до того, що, незважаючи на зміну офіційного курсу, 47 % турецького населення країни не можуть представити себе німцями. Мусульманська громада Німеччини нараховує 3 млн. чоловік (приблизно 3,7% від загального населення країни), з яких 2,6 млн. - турки. Через неможливість одержати німецьке громадянство більшість мігрантів з Туреччини (75%) продовжують зберігати турецьке підданство, таким чином, виходить, вони становлять інтерес (і небезпеку) для Анкари: остання побоюється, що в надрах турецької діаспори сформується ісламська опозиція світському режиму в Туреччині. Хоча в цілому інтеграція турецької громади в Німеччині поки змушує бажати кращого, у середовищі німецьких турків радикалізація є значно нижчою за мусульманські громади сусідніх держав. На початок ХХІ ст., за оцінками федеральної статистичної служби ФРН, у країні, при загальній чисельності населення 82 млн., від 2,8 млн. до 4,1 млн. жителів сповідували іслам, серед них 70% склали турки. Таким чином, іслам став другою за поширенням релігією в країні [40].

Що стосується мусульманської діаспори в Бельгії, то вона становить приблизно 4% населення й представлена двома основними етнічними групами - марокканцями (80 тис., за даними на 2007 р.) і турками (41 тис., за даними на 2007 р.). Турки приїхали переважно із центральних анатолійських районів. Вони, так само, як і турки, що проживають у Німеччині, підтримують постійний зв'язок з батьківщиною й воліють жити національними громадами.

Більш детальна авторська систематизована характеристика мусульманської діаспори наведена в Додатку В.

За даними офіційної статистики, на початок 2004 р. у Нідерландах проживало 945 тис. мусульман, що становило 5,8% населення, а в 2006 р. ця цифра досягла мільйона. Найбільші групи утворюють вихідці з Марокко й Туреччини[29].

Таким чином, інтеграція мусульман у європейське суспільство відбувалася не за тим сценарієм, який був прописаний європейськими ідеологами і характеристики яких висвітлені в моделях (типах) інтеграції. Практично всі країни виявилися не здатні розв'язати основні проблеми, пов'язані з інтеграцією мусульманського населення: асиміляція була відкинута мусульманами, а різні варіанти мультикультурної моделі спровокували подальшу соціальну дезінтеграцію. Важливою тенденцією стало те, що інтегровальний іслам не «секуляризувався». Напроти, використовуючи світський характер європейських політичних структур і принцип свободи віросповідання, іслам почав більш наполегливо затверджувати свою релігійно-культурну самобутність у країнах ЄС [40].

Уже наприкінці ХХ сторіччя мусульмани становили 5% населення Європи, і їх частка безупинно збільшується. Незважаючи на те, що влада здійснює контроль над трудовою імміграцією, мусульманські громади в країнах ЄС зростають, у тому числі, за рахунок високої народжуваності, а також нелегальної імміграції. Таким чином, іслам сьогодні стає внутрішнім фактором європейського життя, і його не можна ігнорувати в жодній з сфер діяльності суспільства. Ситуація ускладнюється і тим, що загальний рівень релігійності в країнах Старого Світа катастрофічно падає. Суспільство перестало потребувати прокламування християнських цінностей, а відвідування церкви здобуває формальний характер. Таким чином, співіснування європейської й мусульманської цивілізацій в рамках одного континенту припускає вироблення правил, які будуть ураховувати інтереси й тієї, і іншої сторони [24].

3.3. Політичні проблеми євроінтеграції Туреччини

У Європі не приховують серйозних побоювань, що 72-х мільйонна мусульманська країна своїм вступом у ЄС може порушити історично складений етно-конфесіональний баланс континенту й прискорити процес ісламізації, що почався в Європі. Турецький бізнес в Європі контролює компанії й підприємства з оборотом в 51 млрд. доларів, на яких зайнято близько 500 тисяч людей. Економіка самої Туреччини зростає в середньому темпами в 5% на рік (дані 2010 року). За прогнозами експертів, до 2050 року Туреччина стане другою економікою Європи (після Німеччини), її населення може досягти 130 млн. чоловік. Таким чином, побоювання супротивників прийняття Туреччини в європейський клуб є досить обґрунтованими [22].

Переконаність в існуванні так званої загрози з Півдня є головною причиною двоїстого відношення до зусиль Туреччини, спрямованих на вступ у ЄС. Таким же чином як і в епоху прийняття в ЄС Греції, а потім Іспанії й Португалії, ряд країн-членів співтовариства побоювалися різкого посилення впливу південних держав-членів ЄС на рішення, прийняті на форумах органів співтовариства. Супротивники прийняття Туреччини в ЄС на чолі з Німеччиною й Францією посилаються на відсталість, що нібито зберігається, в економіці й судовій системі країни, порушення основних прав і свобод людини, нерозв'язаність курдської проблеми, нерегульованість відносин Туреччини із Грецією й Вірменією й т.п. Крім того, однією з перепон в перемовинах Туреччини з ЄС є багаторічна кіпрська проблема. Анкара неодноразово заявляла, що не відкриє свої порти Республіці Кіпр до припинення міжнародної ізоляції не визнаної міжнародним співтовариством Турецької Республіки Північного Кіпру, що є прямим порушенням правил Митного союзу. Туреччина також відмовляється визнавати Республіку Кіпр, яка вже є суб'єктом міжнародного права й членом ЄС.

Прихильники повноправного членства Туреччини в ЄС, як у Туреччині, так і в Європі будують свою аргументацію переважно на цілком прагматичних інтересах. Турецькі прихильники інтеграції бачать у цьому можливість увійти

до числа високорозвинених країн, європейські відзначають усе більш важливе для Європи геостратегічне положення Туреччини. Ті й інші вважають, що вступ країни в ЄС був би надзвичайно корисним, тому що Туреччина виступила б свого роду каталізатором і моделлю демократичних перетворень для всього мусульманського світу, ключем до налагодження й зміцнення їх мирного співіснування й співробітництва (Додаток Д, М).

3.4. Економічні проблеми євроінтеграції Туреччини

На сьогодні залишається ще ряд економічних проблем, що гальмують процес прийняття Туреччини в ЄС.

По-перше, це питання нерівномірності розвитку регіонів країни. Так, якщо великі промислові центри, такі як Стамбул, Анкара, Ізмір, і туристичні райони Чорного й Середземного морів розвиваються стабільно, використовуючи сучасні технології в сфері виробництва й послуг, то великі території на сході Туреччини сильно відстають від півдня й заходу за рівнем розвитку й добробуту.

По-друге, це вирішення проблем сільського господарства Туреччини (зокрема, приведення його у відповідність зі стандартами ЄС, фітосанітарних і ветеринарних норм і врегулювання закупівельних цін на зерно). За оцінками європейських експертів, у випадку прийняття Туреччини в Євросоюз, це буде коштувати ЄС 11,3 млрд. євро, що більше, ніж необхідно для інтеграції в ЄС сільськогосподарського сектору десяти країн, що вступили в організацію у травні 2004 р.[7].

По-третє, ще кілька років тому, протягом усіх 90-х рр., для турецької економіки був характерний високий рівень інфляції, що вимірявся дво- і навіть тризначними цифрами, що було причиною фінансової нестабільності й гальмувало приплив капіталовкладень в економіку (Додаток Н). До цього можна додати значний бюджетний дефіцит, що зберігається, високу процентну ставку за банківськими кредитами, великий зовнішній і внутрішній борг. Тільки до 2004 р. інфляцію вдалося знизити до 9% на рік, у результаті чого до кінця

2005 р. економічна ситуація в країні покращилася. Однак реформи в банківському й соціальному секторах відстають, ці сфери поки не відповідають вимогам ЄС, приватизація підприємств йде повільно, а в країні зберігається високий рівень безробіття.

По-четверте, експерти з Лондонської школи економіки підрахували, що Євросоюзу, у перші роки після прийняття в нього Туреччини, доведеться щорічно витратити до 11% союзного бюджету на адаптацію турецької економіки й соціальної сфери до стандартів ЄС [31].

Існують різні оцінки бюджетних витрат, пов'язаних із приєднанням Туреччини. Наприклад, згідно з оцінками фахівців мюнхенського Інституту Східної Європи, повна участь Туреччини з 2013 р. у механізмах Єдиної сільськогосподарської й структурної політики (100% прямих платежів, 4% ВВП відповідно до погодженої межі поглинаючої здатності), обійдеться ЄС в 14 млрд. євро щорічно. Комісія підрахувала, що чистий обсяг трансферних платежів може досягати 28 млрд. євро на рік, враховуючи наявні на сьогодні умови проведення регіональної й сільськогосподарської політики ЄС [32]. У результаті цього, Туреччина стане найбільшим нетто – одержувачем коштів у ЄС. Однак, ці й інші підрахунки засновані на екстраполяції нинішньої ситуації, що зовсім не обов'язково дає вірні результати [10].

Також повинна зазнати змін й структура фінансування ЄС (що вводиться з 2013р.), щоб вона могла задовольняти вимогам членства Туреччини. Оскільки територія ЄС збільшується (табл.2.5), його політичне й інституціональне обладнання стає усе менш оптимальним для кардинального перегляду структурної політики, з метою направити її на зниження витрат і росту продуктивності.

Таблиця 3.4 - Приріст території, населення і ВВП Європейського Союзу в процесі його розширень (у % до попереднього складу)

Ріст кількості членів	Рік	Приріст території	Приріст населення	Приріст номінального ВВП
1	2	3	4	5
3 6 до 9 членів (Ірландія, Великобританія, Данія)	1973	31	32	29
3 9 до 12 членів (Греція, Іспанія, Португалія)	1981, 1986	48	22	15

Ріст кількості членів	Рік	Приріст території	Приріст населення	Приріст номінального ВВП
З 12 до 15 членів (Швеція, Фінляндія, Австрія)	1995	37	7	8
З 15 до 25 членів (Угорщина, Кіпр, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Словаччина, Словенія, Чехія, Естонія)	2004	23	20	4
З 25 до 27 членів (Румунія, Болгарія)	2007	9	7	1
Туреччина	?	18	15	3

Розширення ЄС зміщує баланс політичної влади у бік бідних країн, або «країн згуртування» (з доходом на душу населення менш 90% від середнього показника по ЄС). У ЄС-28 сучасні нетто-вкладники в бюджет ЄС (Австрія, Бельгія, Німеччина, Люксембург і Нідерланди) більше не будуть мати блокувальної меншості у Раді ЄС згідно із правилами, встановленими в нещодавно схваленому проекті європейської Конституції. Частка "країн згуртування" в інститутах ЄС далеко не відповідає їхній питомій вазі в економіці ЄС. Супротивники приєднання Туреччини стурбовані не тільки тими проблемами, які можуть виникнути в політиці витрат ЄС (а це може трапитися незалежно від того, стане Туреччина членом ЄС чи ні), але також і вагою, яку буде мати найбідніша й менш "європейська" держава в інститутах Союзу [17].

ВИСНОВКИ

Вступ Туреччини в ЄС гостро порушує питання про можливість релігійно культурного компромісу. Ця проблема не вставала дотепер при прийнятті в ЄС нових членів. Проблема сумісності турецького суспільства з його ісламською самоідентифікацією, що підсилюється, і сучасної європейської культури постмодерну, життєздатності подібної політичної конструкції народжує гострі й часом непримиренні суперечки, як усередині Туреччини, так і в європейських державах. Історія не дала поки остаточної відповіді на це питання, але еволюція політичного ісламу в Туреччині в ліберально демократичному напрямку, у напрямку пошуку компромісу говорить, що можливість сумісності ісламської культурно-релігійної традиції з політичною приналежністю Європі існує. І в цьому контексті перспектива повноправного членства Туреччини в ЄС цілком

реальна. Очевидно, що політична система сучасної Туреччини не повною мірою відповідає тем моделям, які функціонують у країнах Європейського Союзу, і лише її трансформація дозволить Туреччині стати рівноправним членом усіх європейських економічних і політичних структур. Створення інституціонального механізму процесу інтеграції з ЄС може прискорити процес адаптації і в результаті створити умови для завершення процесу реформ у Туреччині. Турецькі правлячі кола завжди усвідомлювали те, що можливе членство в ЄС є питанням досить віддаленого майбутнього. У той же час усе більш нагальною потребою стає створення ефективної моделі державного управління, здатної врегулювати взаємини між державним апаратом і громадянами, що здебільшого сповідують іслам.

Турецьке прислів'я рекомендує: "Вибирай не будинок, а сусіда". У сучасних умовах «глокалізації» і похідного розмивання кордонів вона здобуває нового звучання - необхідності вірного вибору стратегічного партнера. До останнього часу для Туреччини такими були США і Європа, а також, хоча й опосередковано, Ізраїль. У результаті Туреччина перебувала в невизначеному стані «свій серед чужих - чужий серед своїх»: для Заходу вона була занадто близькосхідною (ісламської, тюркської), а для Близького Сходу – занадто прозахідною (маючи в стратегічних партнерах не тільки США, але й Ізраїль) [25]. Красномовним є висловлення з цього приводу в одному зі своїх інтерв'ю Е.Багиша: "Десять років тому наша економіка була 27-ю у світі - тепер ми перебуваємо на 16-му місці. Ми можемо стати однією з найбільш економічно розвинених і благополучних країн світу, навіть не стаючи членом ЄС. Тому членство в ЄС - дуже важливий якір, але не єдиний вибір для нас. Туреччина погодиться тільки на повне членство. Не більше й не менше. Європа не є для нас єдиною можливим вибором. Ми дуже терпляча нація, але я не думаю, що ми зможемо чекати ще 45 років" [20]. Останнім часом спостерігаються принципові зміни в зовнішньополітичній стратегії Туреччини, що пояснюються як зовнішніми, так і внутрішніми факторами. Ідея вступу Туреччини в ЄС не

безальтернативна. Є маса інших цікавих і перспективних проектів інтеграції [15].

Ербакан, як і колись, висуває ідею "Великої ісламської вісімки" - інтеграції, насамперед, економічної, успішних мусульманських країн. Він також висловлює побажання розширення співробітництва з "Великою мусульманською вісімкою" таких країн, як Росія, Китай і Індія. На його думку, подібне об'єднання зможе скласти реальну й діючу конкуренцію провідним країнам і міжнародним об'єднанням Заходу. У той час як перемовини щодо вступу Туреччини в ЄС не відзначаються успіхом, Туреччина зближається з Росією по будівництву АЕС і газопроводів. Туреччина також продовжує шукати тісні зв'язки із Сирією, що довгий час є її конкурентом, підписавши з нею договори по бізнес-проектам і скасуванню візового режиму [35].

Деякі експерти вважають, що причина зовнішньополітичного успіху Туреччини криється в мінливому сценарії на Близькому Сході. "Сирія, Іран і Ірак більше ніж будь-коли потребують Туреччини", - вважає професор факультету Міжнародних відносин Близькосхідного технічного університету в Анкарі Суха Болукбаси. "Туреччина в якості альтернативи своєму основному ринку, яким є ЄС, почала шукати нові ринки на Близькому Сході й в інших регіонах". Туреччина також звернула свій погляд на Африку й Китай у пошуках нових можливостей. Нещодавно вона відкрила 15 посольств у країнах Африки й підписала 8 економічних і культурних договорів з Китаєм під час візиту прем'єр-міністра Китаю Вен Цзябао у жовтні. Поряд із прагматичною стороною нової політики Туреччини, спостерігається також сильна ідеологічна й релігійна смуга, імовірно, прийнята для пошуку нових партнерів на Близькому Сході [14]. На початку лютого 2010 року під час зустрічі з послами Туреччини в країнах Євразії глава Міністерства закордонних справ Туреччини Ахмед Давудоглу виступив із пропозицією створити аналог Європейського союзу в Євразії. Ключовою умовою створення подібного об'єднання він вважає непогані відносини між Туреччиною й Росією. Другою ключовою умовою такого союзу він назвав багаті енергетичні запаси регіону [35]. Це розв'яже для Москви ряд

важливих завдань: зменшить можливість використання турецької території для будівництва трубопроводів з каспійського регіону в обхід Росії, збільшити міжнародну вагу ініційованих Росією інтеграційних об'єднань (подібно тому, як участь Китаю в Шанхайській організації співробітництва підвищує значення цієї організації) і підірве позиції тих турецьких політиків, які прагли б використовувати пантюркізм проти російських інтересів. Для Анкари партнерство з Росією здатне дати як психологічну сатисфакцію від можливого розриву з ЄС, так і економічні дивіденди від нових спільних енергетичних проєктів. Звичайно, участь Туреччини в ЄП поки є гіпотетичним проєктом. Однак сама поява такої ідеї - дуже важливий сигнал про принципову можливість геополітичних альтернатив у Євразії.

Туреччина, Азербайджан і Грузія 7 лютого 2010 підписали угоду про будівництво залізничної дороги Ахалкалаки-Тбілісі-Баку. Ця магістраль повинна з'єднати закавказький регіон і держави Центральної Азії з Європою, ставши, на думку грузинського президента Михайла Саакашвілі, сучасною версією Великого Шовкового шляху. А головне - вона дозволить підвищити роль Туреччини як основної сполучної ланки між Європою й Азією. Крім того, Анкара прагне бути лідером і патроном усіх тюркомовних народів від Балкан до Алтаю. Такими кроками Туреччина намагається показати ЄС, що якщо її позбавлять перспектив євроінтеграції, то в геополітичній самотності вона не залишиться. Брюссель сам змушує турецьку державу шукати запасні варіанти зовнішньополітичного шляху розвитку. Простоявши в черзі на членство в ЄС 50 років, Туреччина втрачає терпіння.

Незважаючи на домінуючу дотепер орієнтацію турецької еліти на вступ країни в ЄС, у її середовищі існують і інші, досить сильні зовнішньополітичні концепції, націлені на пошук шляхів перетворення Туреччини в регіонального лідера. Насамперед це доктрини неоосманізму, ісламського лібералізму й пантюркізму. Прихильники першої ідеї спонукають до відновлення впливу Туреччини на просторі колишньої Османської імперії. Адепти другої звеличують турецький народ як найуспішніший з мусульманських народів

і вважають, що в силу цього саме Туреччина повинна стати лідером ісламського миру. Пантюркізм - політичний рух, що призиває до об'єднання всіх тюркських народів в одну конфедерацію, що простирається від Балкан і Криму до Східного Сибіру й Західного Китаю. Ця ідеологія зародилася ще наприкінці XIX століття. Але основний імпульс до свого розвитку пантюркізм одержав після розвалу СРСР, коли на просторі колишнього Союзу з'явилося кілька самостійних тюркомовних держав (Азербайджан і всі центральноазіатські республіки, крім Таджикистану). У сфері ідеологічних інтересів Анкари виявилися й кримські татари. У самій Туреччині сьогодні, за різними оцінками, проживають від чотирьох до восьми мільйонів кримських татар, і деякі турецькі політики з інтересом ставляться до ідеї їх повернення в Крим, що здатне значно змінити демографічну ситуацію на півострові (зараз в Україні проживає лише близько 270 тисяч кримських татар) [33].

Досить важливим фактором є й внутрішньополітична ситуація в країні: якщо в 2004 році 70% населення Туреччини підтримувало вступ країни в ЄС, то сьогодні цей показник становить 48% [10,12].

Сьогодні перед Європейським союзом постало складне завдання: або Туреччина з ЄС, або "проти" нього. Безумовно, зараз рано говорити про зсув вісі турецької зовнішньої політики, і ЄС залишається зовнішньополітичним і завнішньоекономічним пріоритетом країни, принаймні, поки що.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Alexandre Del Valle, Emmanuel Razavi. Le Dilemme turc ou les vrais enjeux de la candidature d'Ankara. [Текст] / Alexandre Del Valle : Editions des Syrtes, 314 p., 2005.
2. Annie Laurent. L'Europe malade de la Turquie [Текст] / Annie Laurent: Paris, François-Xavier de Guibert, - 171 p., 2005.
3. Caglar Keyder. Moving in from the Margins? Turkey in Europe [Текст] / Diogenes 210. p. 72-81
4. Gunes-Ayata. From Euro-scepticism to Turkey-scepticism: Changing Political Attitudes on the European Union in Turkey [Текст] / Journal of Southern Europe and the Balkans 5 (2): 205-22, 2003.
5. Huntington S.P. The clash of civilizations? [Текст] / Huntington S.P. - Foreign affairs. - N.Y.,1993. - Vol.72, N3
6. Kibritcioglu A. EMU, EURO and EU-Membership: An Evaluation from the Turkish Macroeconomic Perspective [Текст] / A.Kibritcioglu. - Ankara, 2000.

7. Kohard Lammers. ЕС и Турция - Экономические эффекты полного членства / Turkey`s/ Intereconomics. [Текст] / Обзор European Economic Policy. - № 5. - 2006.
8. Lejour A.M. Assessing the economic implications of Turkish accession to the EU [Текст] / A.M.Lejour, R.A. de Mooij, C.H.Capel. -The Hague: CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis, 2004.
9. Lopatkina I. Economic and social effects of trade liberalization in Turkey [Текст] / - Актуальні проблеми економіки. -2010. -№11. –С.19-29.
10. Quaisser W. and Repegather A. EU-Beitrittsreife der Türkei und Konsequenzen einer EU-Mitgliedschaft [Текст] / Osteuropa Institut Munich, 2004, Working Paper No. 252.
11. The Europeanization of Turkey's Security Policy: Prospects and Pitfalls [Текст] / - Ankara, 2004.
12. Ugur M. The European Union and Turkey: An Anchor/Credibility Dilemma [Текст] / M.Ugur. - Aldershot: Ashgate Publishing, 1999
13. Yildiz A. Turkey and the European Security and Defence Policy (ESDP): Anatomy of a Problematic Relationship / A.Yildiz [Текст] / - Ankara, 2010.
14. Акрам Асроров. Обиженная Анкара ищет альтернативу ЕС [Электронный ресурс] / – Режим доступа: <http://www.imperiya.by/comments3-7127.html>
15. Алексей Полтораков, Тамерлан Вагабов. «Турецкий гамбит»: потери на Западе – выигрыш на Востоке? [Электронный ресурс] / – Режим доступа: <http://flot2017.com/show/analytics/33162>
16. Арутюнян Саргис Седракович. Турция: перспектива стать международным энергетическим узлом [Электронный ресурс] / – Режим доступа : http://www.perspektivy.info/oikumena/politika/turcija_perspektiva_stat_mezhdunarodnym_energeticheskim_uzlom_2009-03-24.htm
17. Барбара Бётчер. Турция на пути в Европейский Союз [Электронный ресурс] / – Режим доступа: www.mgimo.ru/filesserver/2004/kafedry/evro_int/reader4meo_10-1.doc
18. Валерий Егоров. Светское государство в исламской стране [Электронный ресурс] / – Режим доступа : <http://posol.org/staty5.php>
19. Вернет Д. Турция, Украина: общая битва? (“Le Monde”) [Электронный ресурс] / – Режим доступа: <http://www.inosmi.ru/translation/215749.html>
20. Вячеслав Шлыков. Турция на пути в Евросоюз: надежды и разочарования Анкары. Часть первая [Электронный ресурс] / – Режим доступа : <http://www.imperiya.by/politics1-8006.html>
21. Джордж Вайгель. Две культурные войны в Европе [Электронный ресурс] / – Режим доступа : http://www.perspektivy.info/misl/cenn/dve_kulturnyje_vojny_v_jevrope_2007-01-31.htm
22. Европа боится исламской Турции [Электронный ресурс] / – Режим доступа: http://www.islam.ru/pressclub/smi/evdopyras/?print_page
23. Европейский Союз на пороге XXI века: выбор стратегии развития; отв. ред. Борко Ю.А. и Буториной О.В. [Текст] / О.В.Буторина, Ю.А. Борко- М., 2001.
24. Елена Пинюгина. Исламская идентичность и национальное государство [Электронный ресурс] / – Режим доступа: http://cosmopolis.mgimo.ru/filesserver/22/cosmo_22-10.pdf
25. Иванова Мария. Восток – Запад [Электронный ресурс] / – Режим доступа : http://www.perspektivy.info/oikumena/politika/vostokzapad_2010-10-21.htm
26. Каглар Кейдер. Из-за пределов - в предлы. Турция в Европе [Электронный ресурс] / – Режим доступа : http://www.perspektivy.info/oikumena/europe/iz-za_predelov_v_predely_turcija_v_jevrope_2007-12-20.htm
27. Киреев Н.Г. К оценке религиозной ситуации в Турции в 90-е годы [Текст] / Н.Г.Киреев //Ислам и политика .-М.: Крафт+ИВ РАН.2001.
28. Кунаков В.В. Турция и ЕС: Проблемы экономической интеграции [Текст]/ В.В.Кунаков. - М.: Институт Ближнего Востока, 1999.
29. Ольга Бибилова. Мусульмане в странах Старого Света [Электронный ресурс] / – Режим доступа:

- http://www.perspectivy.info/oykumena/europe/musulmane_v_stranah_starogo_sveta_2008-1-15-56-3.htm
30. Петр Яковлев. Альянс цивилизаций против «столкновения цивилизаций»? [Электронный ресурс] / – Режим доступа : http://www.perspectivy.info/oykumena/politika/aljans_civilizacij_protiv_stolknovenija_civilizacij_2010-02-11.htm - 11.02.2010. – Загл. с экрана.
 31. Процесс подготовки вступления Турции в Европейский Союз и её влияние на политическую жизнь государства [Электронный ресурс] / – Режим доступа: <http://kavkaz.ge/2010/11/18/process-podgotovki-vstupleniya-turcii-v-evropejskij-soyuz-i-ee-vliyanie-na-politicheskuyu-zhizn-gosudarstva/>
 32. Савельева М. Экономика Турции и ее соответствие критериям ЕС [Электронный ресурс] / – Режим доступа: http://www.perspectivy.info/oykumena/vostok/ekonomika_turcii_i_ee_sootvetstvie_kriteriya_m_es.htm
 33. Сажин В. Иран протестует против запрета на ношение хиджаба в Европе. Между тем, в Иране без хиджаба женщине на улицу не выйти [Электронный ресурс] / – Режим доступа: <http://rus.ruvr.ru/2010/04/29/7099450.html>
 34. Саджадпур К. Читая Хаменеи: Взгляды на мир самого влиятельного деятеля Ирана [Электронный ресурс] / – Режим доступа: <http://www.scribd.com/doc/13708145/%D0%A7%D0%B8%D1%82%D0%B0%D1%8F-%D0%A5%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D0%B8-%D0%B2%D0%B7%D0%B3%D0%BB%D1%8F%D0%B4%D1%8B-%D0%BD%D0%B0-%D0%BC%D0%B8%D1%80-%D1%81%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D0%B2%D0%BB%D0%B8%D1%8F%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D0%B4%D0%B5%D1%8F%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8F-%D0%98%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B0>
 35. Синьхуа: Новое внешнеполитическое видение Турции [Электронный ресурс] / – Режим доступа: http://www.janarmenian.ru/news/sinkhua_novoe_vneshnepoliticheskoe_videnie_turcii/2010-12-24-1778
 36. Турецкая многовекторность. Политика / № 7(105) [Электронный ресурс] / – Режим доступа: <http://www.expert.ua/articles/8/0/3388/>
 37. Турция между Европой и Азией. Итоги европеизации на исходе XX века. [Текст] / М.: Институт востоковедения РАН, 2001.
 38. Шемятенков В.Г. Европейская интеграция [Текст] / В.Г. Шемятенков.- М., 2003.
 39. Экономическая интеграция в Евразии: возможности и изменение глобальной значимости / Economic Integration of Eurasia: Opportunities and Challenges of Global Significance Йоханес Ф. Линн, Давид Тиомкин/ Johannes F. Linn, David Tiomkin [Текст] / Исследования и анализ, 298, CASE, Варшава, апрель 2005 /, Studies & Analysis, CASE, Warsaw, April 2005
 40. Юлия Нестесова. Политика стран европы и радикализация мусульманских общин [Электронный ресурс] / – Режим доступа : http://cosmopolis.mgimo.ru/files/22/cosmo_22-11.pdf

Додаток А

Таблиця - Ключові моменти у відносинах між Туреччиною та Європейським Союзом

Дата	Подія
14 квітня 1987 року	Туреччина надала заявку на вступ до Європейського Союзу
1993 рік	Початок перемовин щодо Митного союзу між Туреччиною та ЄС
1 січня 1996 року	Митний союз між туреччиною та ЄС вступає в дію
Грудень 1999 року	Після рекомендації Комісії, в її другому Регулярному повідомленні відносно Туреччини. На Гельсінській зустрічі на вищому рівні, ЄС надає Туреччині статус країни-кандидата в члени ЄС
8 березня 2001 року	Європейська Рада ухвалює Товариство Вступу Туреччини в ЄС, забезпечуючи дорожню карту для процесу вступу в ЄС
19 березня 2001 року	Турецький Уряд ухвалює NPAА (Національна Програма для Прийняття Acquis (acquis означає закон ЄС), відбитих у Товаристві Вступу
вересень 2001 року	На Копенгагенській Зустрічі, на вищому рівні, європейська Рада вирішує значно збільшити фінансову підтримку за рахунок "інструмента передвступу" (ІРА)
17 грудня 2004 року	Європейська Рада вирішує почати переговори про членство Туреччини
3 жовтня 2005 року	Починаються перемовини про приєднання
листопад 2007 року	Європейська Комісія представила європейській Раді Регулярне Повідомлення, що стосується переговорів про приєднання Туреччини

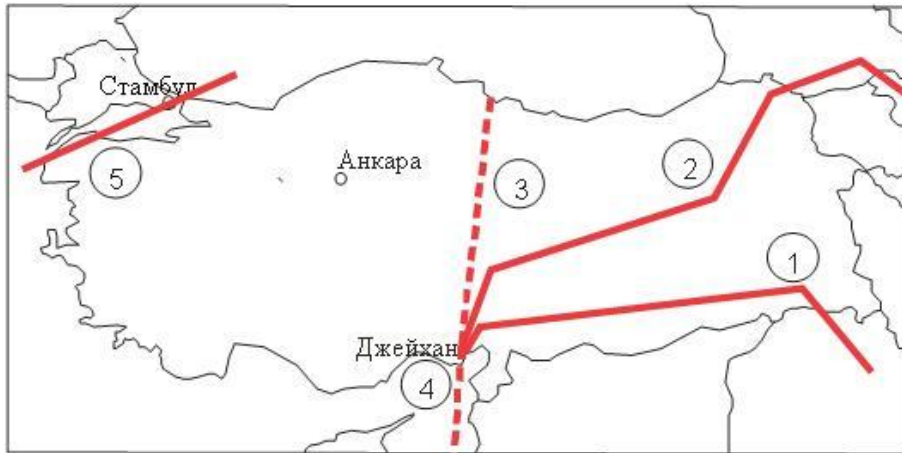

Рисунок 1 - Великі нафтопроводи в Туреччині
(існуючі і запроєктовані)

1. Нафтопровід «Кіркук-Джейхан» діє з 1977 р., максимальна пропускна здатність – 1.6 млн. барелів за день.
2. Нафтопровід «Баку-Тбілісі-Джейхан» діє з 2006 р., максимальна пропускна здатність – 1 млн. барелів за день.
3. Нафтопровід «Самсун-Джейхан» діє з 2010 р., максимальна пропускна здатність – 1.5 млн. барелів за день.
4. Нафтопровід «Джейхан-Хайфа» знаходиться на стадії переговорів.
5. В цей час по проливам Босфор и Дарданелли протікає близько 3 млн. барелів нафти за день.

Рисунок 2 - Великі газопроводи в Туреччині
(існуючі і запроєктовані)

1. Газопровід Тебриз-Анкара діє з 2001г., максимальна пропускна здатність – 7.5 млрд. м3 на рік.
2. Газопровід Блакитний потік діє з 2005р., максимальна пропускна здатність – 16 млрд. м3 на рік.
3. Газопровід Баку-Тбілісі-Ерзурум діє з 2006р., максимальна пропускна здатність – 8 млрд. м3 на рік.
4. Газопровід Туреччина - Греція діє з 2006р., максимальна пропускна здатність – 11.5 млрд. м3 на рік.
5. Газопровід «Arab Gas Pipeline» передбачено ввести до роботи в 2011р.
6. Газопровід «Nabucco» передбачено ввести до роботи до 2020р., максимальна пропускна здатність – 31 млрд. м3 на рік.
7. Газопровід «Туреччина - Ізраїль» на стадії переговорів.
8. Газопровід «Ірак-Туреччина» на стадії переговорів.
9. Газопровід «Асалує (Іран)-Базарган (Туреччина)» на стадії переговорів.

Таблиця – Мусульманська діаспора в країнах ЄС

Країна	Чисельність емігрантів	Тип інтеграції	Державне регулювання
Франція	Найбільша мусульманська община Європи, чисельність якої на сьогодні оцінюється у 5-6 млн., або 10% населення країни	Республіканська модель якобінського типу	Законодавство, спрямоване на адаптацію емігрантів у французьке суспільство. Французька конституція не дозволяє включати в переписі населення питання про конфесійну приналежність громадян республіки. Тому кількість мусульман у країні визначається виходячи з відомостей імміграційного відомства про чисельність іммігрантів, що прибули з мусульманських країн
Німеччина	близько 2,5–2,6 млн. турків	З етнічної в мультикультурну модель	Релігійними питаннями турецької діаспори займалася турецька влада, через Турецько-ісламський союз збереження релігії (DİTİB), яка контролює майже половину всіх мечетей у Європі
Великобританія	2,7% населення Великобританії (1,6 млн. мусульман, з яких близько 40% пакистанського походження, 20% арабського і африканського, 15% - бангладешського, 10%-індійського, 15% — з інших країн	З імперської в мультикультурну модель	Починаючи з 2000 р., були прийнято три закони, що відбивають зв'язок між міграцією й національною безпекою [Terrorism Act 2000; Anti-terrorism, Crime and Security Act 2001; Nationality, Immigration and Asylum Act 2002].
Бельгія	41 тис. турків, за даними 2007 р.	Мультикультурна модель	Бельгія стала першою країною в Європі, що офіційно надала в 1974 р. ісламу статус традиційної конфесії - поряд з католицизмом, протестантизмом і іудаїзмом.
Нідерланди	на початок 2004 р. в Нідерландах перебувало 945 тис. мусульман, або 5,8% населення, а у 2006р. ця цифра досягнула мільйону	Мультикультурна модель	Низка заходів щодо захисту прав меншин, зокрема , прав мусульманської громади. Так, за підтримки влади були відкриті близько 400 мечетей, 32 мусульманські початкові школи; були виділені субсидії на утримання окремих ЗМІ. Робітники-мусульмани отримали можливість мати вихідні дні під час Рамадану, у державних установах було дозволене носіння хиджабу. Одночасно проводилася ліберальна політика надання громадянства.

Таблиця - Економічна свобода, конкурентоспроможність і корупція в ЄС, що розширюється

Економічна свобода		Конкурентоспроможність		Корупція	
ЄС-15	7,4	ЄС -15	19	ЄС -15	7,7
Великобританія	8,2	Фінляндія	1	Фінляндія	9,7
Франція	6,8	Італія	41	Греція	4,3
ЄС - 25	7,1	ЄС -25	25	ЄС – 25	5,8
Великобританія	8,2	Фінляндія	1	Фінляндія	9,7
Словенія	6,2	Польща	45	Польща	3,6
ЄС - 27	6,1	ЄС - 27	28	ЄС - 27	4,5
Великобританія	8,2	Фінляндія	1	Фінляндія	9,7
Румунія	5,4	Румунія	75	Румунія	2,8
Туреччина	5,5		65		3,1

Примітки:

Після середнього показника для всього Євросоюзу вказуються показники двох країн, що мають відповідно найкращий і найгірший показник серед країн ЄС.

Економічна свобода й корумпованість оцінені в межах від 0 до 10, де 0 означає нижчий ступінь свободи й повну корумпованість, а 10 - максимальний ступінь свободи й відсутність корупції.

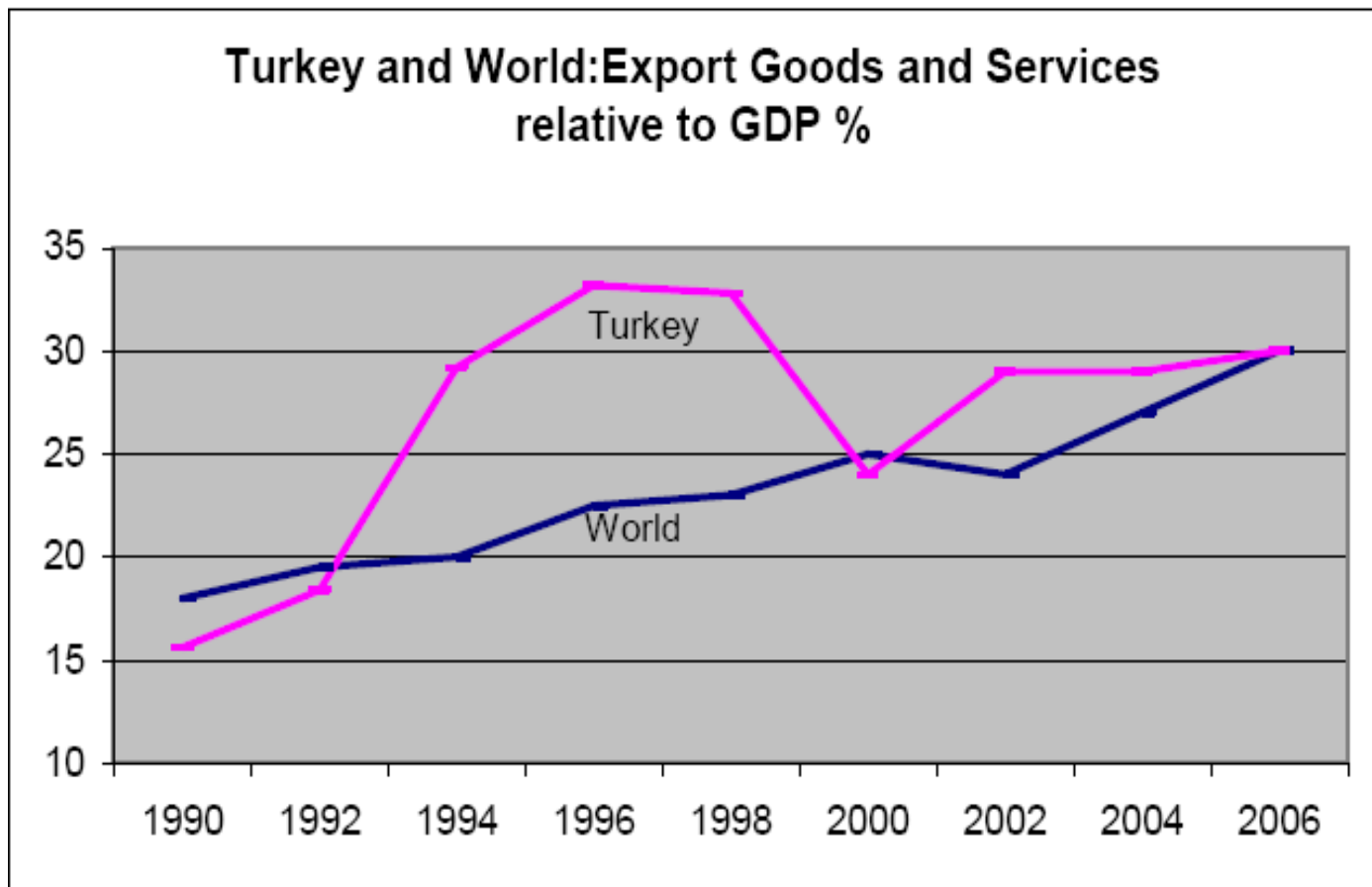
Макроекономічна конкурентоспроможність обмірювана в межах від 1 бала до 102 балів, де 1 означає максимальну конкурентоспроможність, а 102 - мінімальну.

Джерела: Transparency International Corruption Perceptions Index, 2003; The Frazer Institute, Economic Freedom of the World, 2004 Annual Report; World Economic Forum, World Competitiveness Report, 2003-2004; розрахунки Дойче банку.

Таблиця - Порівняльна характеристика євроінтеграційних процесів Туреччини та України

Критерій		Туреччина	Україна
Тривалість процесу		50 років	16 років
Інституціоналізація процесів		Анкарська угода, митний союз	Угода про партнерство та співробітництво, План дій відносно України, низка галузевих угод
Гармонізація законодавства		Обидві країни значно просунулись на шляху гармонізації свого законодавства і приведення його до загальноєвропейських норм ЄС, але зберігається недостатність і половинчастість перетворень	
Передумови			
		Стратегічне геополітичне положення	
		Енергетичний та торговельний партнер	Географічна близькість до РФ
Проблеми			
	політичні	Питання членства України й Туреччини є спірним для різних європейських політичних сил, питанням, що поляризує суспільство. Туреччина та Україна отримують велику кількість місць у Європейському парламенті, пропорційно кількості свого населення, порушив при цьому існуючу рівновагу	
	географічні	Розширення кордонів ЄС до РФ, Ірану, Іраку і Сирії	
	внутрішні	Греко-турецький конфлікт, Кіпр	Забезпечення територіальної цілісності
	культурно-релігійні	Невідповідність «європейському суспільству»	Проросійська політика
Відповідність економічним критеріям ЄС		Туреччина має всі правові й інституціональні основи ринкової економіки. Після створення митного союзу вона скасувала всі митні збори для європейських країн на промислові й оброблені сільськогосподарські продукти, запровадила загальний митний тариф, прийняла спільну конкурентну й торговельну політику ЄС, підписала угоди про вільну торгівлю із країнами, які мають подібні угоди з ЄС	Україна відстає від рівня розвитку Туреччин, що пов'язане з об'єктивними труднощами, з якими стикається країна з перехідною економікою
Можливі наслідки			
	демографічні	еміграція висококваліфікованої робочої сили	
	економічні	Фінансовий тиск через зобов'язання цих країн робити внески, проблеми конкурентоспроможності національних виробників у результаті відкритості економік	

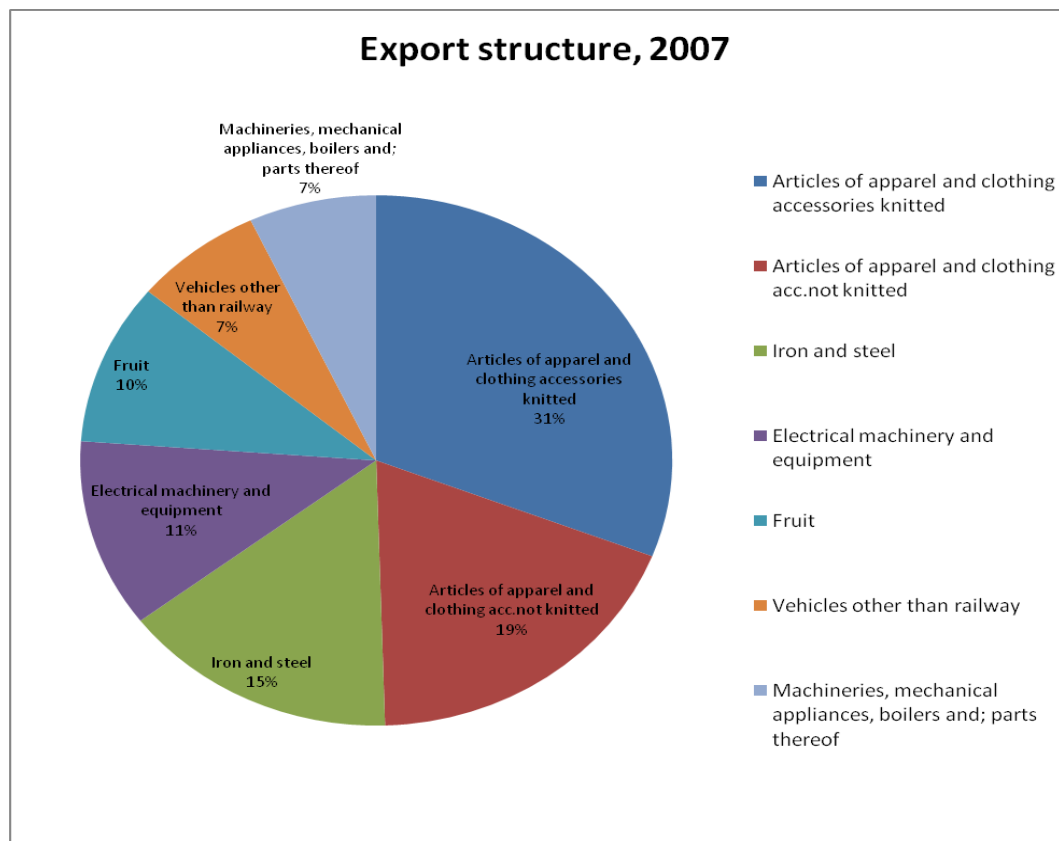
Експортна динаміка Туреччини, 1990-2006 роки

Додаток 3

Джерело: Lopatkina I. Economic and social effects of trade liberalization in Turkey [Текст] /- Актуальні проблеми економіки. -2010. -№11. – С.19-29.

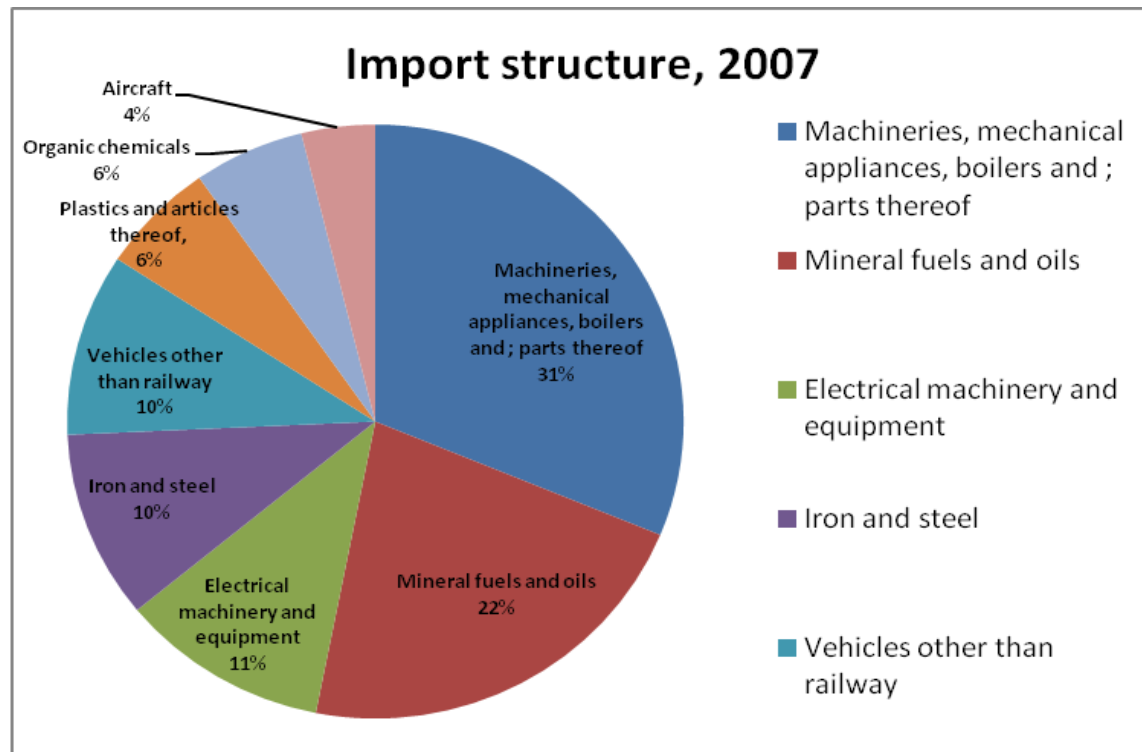
Структура експорту Туреччини, 2007 рік

Додаток К

Джерело: Lopatkina I. Economic and social effects of trade liberalization in Turkey [Текст] /- Актуальні проблеми економіки. -2010. -№11. – С.19-29.

Структура імпорту Туреччини, 2007 рік

Додаток Л

Джерело: Lopatkina I. Economic and social effects of trade liberalization in Turkey [Текст] /- Актуальні проблеми економіки. -2010. -№11. – С.19-29.

Додаток М

Таблица Индекс физического объема ВВП (2000=100, %) [32]

	1995	1998	2001	2004	2007
США	81,6	92,3	100,8	108,8	117,4
Япония	95,2	97,4	100,2	104,7	111,5
Мексика	76,7	90,4	100	106,2	118,6
Германия	90,5	95	101,2	102,2	108,7
Турция	81,7	96,9	94,3	115,3	139,5
Великобритания	84,5	93	102,5	110,5	119,5
Франция	87,1	93,2	101,9	106,6	113,4
Италия	91	95	101,8	103,8	107,9
Корея	80,7	84,2	103,8	119,9	137,9
Испания	81,8	90,9	103,6	113,3	126,5
Нидерланды	82	91,9	101,9	104,6	114,2
Чехия	92,9	95,2	102,5	113	135,9
Швеция	84,9	91,6	101,1	109,8	121,3
Норвегия	83,5	94,9	102	108,6	117,7
Люксембург	74,3	85,1	102,5	113,3	133,5
Зона Евро	87,4	93,5	101,9	105,9	113,7
Всего ОЭСР	85,7	93,4	101,1	107,7	116,4
ОЭСР-Европа	86,6	93,6	101,7	107	115,6
ЕС-15	86,7	93,4	101,9	106,7	114,8

Додаток Н

Таблица Индексы цен ВВП (2000 = 100) [32]

	1995	1998	2001	2004	2007
США	92,1	96,5	102,4	109,5	119,8
Япония	103	103,1	98,8	94,7	92
Мексика	43,6	77,5	105,8	133,8	156
Германия	99	100,3	101,2	104,8	108,1
Турция	7,7	43,5	152,9	291	368,4
Великобритания	88,9	96,8	102,1	111,2	120
Франция	95,2	98,6	102	108,1	115,8
Италия	87,4	96,4	103	112,5	119,5
Корея	85,4	99,4	103,5	112,3	112,9
Испания	86,8	94,2	104,2	117,7	131,8
Нидерланды	89,1	94,4	105,1	112,3	118,8
Чехия	72,1	95,8	104,9	113,8	118,6
Швеция	94,8	97,7	102,3	106,2	112,2
Норвегия	76,3	81,1	101,7	108,3	130,6
Люксембург	92,5	93,1	100,1	110,4	123,6
Зона Евро	94	97,1	102,4	109,3	116,2
Всего ОЭСР	92,3	96,9	102,3	109,6	118
ОЭСР-Европа	89,8	95,5	103,8	115,4	126,2
ЕС-15	92,4	97,5	102,4	109,6	116,9